

AALBORG UNIVERSITY
DENMARK

Aalborg Universitet

Senmodernt familjeliv och föräldraskap

Bäck-Wiklund, Margareta

DOI (link to publication from Publisher):
[10.5278/freia.4983168](https://doi.org/10.5278/freia.4983168)

Publication date:
2001

Document Version
Også kaldet Forlagets PDF

[Link to publication from Aalborg University](#)

Citation for published version (APA):
Bäck-Wiklund, M. (2001). Senmodernt familjeliv och föräldraskap: - om traditionella roller och nya identiteter. Aalborg: Institut for Historie, Internationale Studier og Samfundsforhold, Aalborg Universitet. FREIA's tekstserie, Nr. 48 <https://doi.org/10.5278/freia.4983168>

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- ? Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- ? You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- ? You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us at vbn@aub.aau.dk providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Margareta Bäck-Wiklund

Senmodernt familjeliv och föräldraskap

- om traditionella roller och nya identiteter

FREIA

*Feminist Research Centre in Aalborg
Department of Development and Planning
Aalborg University
Fibigerstraede 2
DK-9220 Aalborg East
Phone: + 45 96 35 83 10, Fax: + 45 98 15 32 98
Mail: sus@humsamf.auc.dk, www.i4.auc.dk/freia/*

**Paper
June 2001**

48

Margareta Bäck-Wiklund
**Senmodernt familjeliv och föräldraskap
- om traditionella roller och nya identiteter.**

Paper from
FREIA - Feminist Research Centre in Aalborg
Department of Development and Planning
Aalborg University
Fibigerstraede 2
DK-9220 Aalborg East
Phone: +45 96 35 83 10

Print: Uni-Print, Aalborg University, 2001
Layout: Susanne Poulsen

ISSN: 0907-2179

FREIA's paper series contains working papers, papers for conferences and seminars, project descriptions, lecture manuscripts, chapters from books etc. The papers are made by researchers affiliated to FREIA or by researchers who have visited the centre. The paper series aims at spreading the knowledge of FREIA's activities, internally as well as externally. Editors of the series are Ann-Dorte Christensen and Ruth Emerik. The papers can be ordered at Aalborg University, Department of Development and Planning, phone: +45 96 36 83 10, or by e-mail: sus@humsamf@i4.auc.dk.

Margareta Bäck-Wiklund

Senmodernt familjeliv och föräldraskap

- om traditionella roller och nya identiteter.

Senmodernt familjeliv och föräldraskap - om traditionella roller och nya identiteter.

Familjescenen.

Sverige har en befolkning på nästan 9 miljoner människor. För närvarande finns barn, 17 år eller yngre, i en miljon familjer. Om man räknar in unga vuxna, barn upp till 21 år, så ökar antalet till 1,2 miljoner. Det är också mycket vanligt att ha barn tillsammans utan att vara gifta. Bland de 1,2 miljoner familjerna är 57 procent av paren gifta, och 19 procent är sammanboende med gemensamma barn. De resterande 24 procenten är ensamföräldrar. Många av de gifta paren började sitt samliv med ett samboförhållande.

Sättet att organisera sitt liv varierar över tid. I det samtida Sverige, väljer män och kvinnor, gifta eller samboende, ofta att separera. Varje år får mer än 50 000 barn uppleva att deras föräldrar skiljer sig. Vi vet också att föräldrar som är födda utanför Sverige har en högre sannolikhet att separera än svenska föräldrar (SCB 1999:3).

Parallellt med den höga separationsfrekvensen så nybildas 90 000 par varje år. Om man väljer att ingå i ett parförhållande eller ej varierar dessutom med kön och utbildning. Lågutbildade män bildar familj i lägre utsträckning än högutbildade män. För kvinnor är förhållandet omvänt, om än inte lika tydligt. Samma faktorer som påverkar parbildandet är också verksamma för om relationen blir varaktig eller ej. Högutbildade män stannar i sina parförhållanden i stor utsträckning, medan de högutbildade kvinnorna tenderar att bryta upp. De lågutbildade männen inte bara bildar familj i lägre utsträckning, de har också svårare att stanna i parrelationen. Störst sannolikhet för ett lyckat parförhållande är när både man och kvinna har några års utbildning efter studentexamen (Sellerfors och Nilsson 1993). En konsekvens av detta är att fler arbetarbarn än medelklassbarn får uppleva att föräldrarna skiljer sig. Det är också vanligare att arbetarbarn lever med en ensamförälder än att medelklassbarn gör det (SCB 1999:3).

Få andra länder har tagit emot så många immigranter under det senaste decenniet som Sverige (SCB 99: 254). Många av dem är unga

och närmare en tredjedel är mellan 25 och 34 år gamla, en period när de flesta bildar familj och blir föräldrar. Som ett resultat av detta så har vart fjärde barn i Sverige en eller två föräldrar födda utanför Sverige (SCB 1999:3) Vi har alltså en ny situation i vårt land med en rik mix av olika kulturer och traditioner som påverkar värderingar om familj, föräldraskap och barnuppfostran.

Familjemönstren i Sverige har alltså förändrats dramatiskt under de senaste decennierna. Det är dock fortfarande så att 70 procent av alla barn under 21 år lever i en traditionell kärnfamilj, 24 procent med en förälder (20 procent med modern och 4 procent med fadern) och omkring 6 procent i en så kallad ombildad familj (SCB 1999:3, Upp till 18, 1998). Hur dessa ombildade familjer ser ut klassmässigt vet vi inte mycket om, men det finns en tendens att de underskattas till sitt relativa antal varför det verkliga antalet troligtvis är omkring 9 procent av samtliga familjer. Ensamföräldern och styvföräldern är båda växande föräldragrupper.

Kraftiga svängningar i födelsetalen är också förhållanden som påverkar förändringar i familjemönstren. I mitten på 1990-talet hade Sverige ett av de högsta födelsetalen i Europa, vilket uppfattades som att barnfamiljerna klarade balansen mellan arbete och familj i kombination med jämställdhet i familjen. Därefter har födelsetalen sjunkit dramatiskt och vid ingången av det 2000 århundradet är de lägre än under 30-talets befolkningskris (Hoem 2000).

Hur skall vi förstå de trender som skisserats ovan, vilken innebörd har de i ljuset av teorier om det senmoderna samhället (Berger 1974, Beck 1996, Giddens 1992), samtida familjeteori (Morgan 1996) och en aktiv socialdemokratisk välfärdsregim? Nedan diskuteras några modernitetsteoretiska utgångspunkter med fokus på relationer och framväxten av nya föräldra- och könsidentiteter. Med hjälp av en kombination av generell statistik och egna forskningsresultat om samtida familjepraktiker drivs i en avslutande diskussion tesen att det senmoderna moderskapet i Sverige kan förstås som en '*ny individualism*':

“inte den individualism som drivs fram av marknaden eller som en atomisering. Nej det är snarare dess motsats en ‘institutionaliserad individualism’. Som exempel kan nämnas att flertalet av välfärdsstatens rättigheter, riktas mot individen och inte familjen, och flertalet av förmåner förutsätter att individen är sysselsatt . Detta i sin tur inbegriper utbildning, och sammantaget förutsätter båda förutsättningar att individen är beredd att ta jobben där de finns. Genom att uppfylla dessa krav inbjuds människor att konstituera sig som individer: att planera, förstå och skapa sig själva. “ (Egen fri översättning. Beck 1998)

Senmoderna relationer.

Ett framträdande drag i det senmoderna samhället sägs ofta vara att vi ständigt tvingas *reflektera* över oss själva, mångfalden av möjliga val och vårt eget ansvar. Det är en strategisk utgångspunkt för hur man kan analysera och förstå hur identiteter formas och omformas och hur senmodernt familjeliv levs – i ett samhälle där ”*familjen är en social ram kring ett individualiserat liv*” (Schultz-Jørgensen 1999). Citatet fångar kärnproblematiken i dagens familjeliv ty som individer har vi *individuella projekt* och drömmar men i familjen måste dessa jämkas samman till ett *gemensamt projekt* (Bäck-Wiklund & Bergsten 1997). Vad som sker avgörs av oss själva och varierar från en situation till en annan. Det ansvar som förr baserades på gemensamma värderingar och handlingsstrategier och som därmed delades av det stora flertalet har blivit individens eget. Hur livet kommer att gestalta sig är resultatet av individens egna ageranden i situationer med vitt skilda värderingssystem och erfarenheter. Detta får också konsekvenser för hur identiteten formas. Det individuella projektet präglas av görbarhet. Vi omhuldar idén om den ständiga progressionen som något positivt och eftersträvansvärt. Identiteten utformas i vardagens ständiga problemlösning. Den blir därmed också anmärkningsvärt öppen, osäker, instabil och i ständig rörelse, i motsats till den traditionella identiteten, som är enhetlig och sammanhängande. Med mångfalden och öppenheten och de många möjligheterna är inte framtiden längre förutbestämd och förutsägbar och den blir aldrig ”färdig”. Vi har själva möjlighet att välja färdriktning i våra liv.

Mångfalden och öppenheten får också konsekvenser för familjelivets organisering och relationerna till både partnern och barnet. Beslutet att skaffa barn gör föräldraskapet till ett av framtidens flera möjliga projekt. Ansvar för barnet blir en förlängning av ansvaret för det egna livet och detta ansvar skapar oro och spänningar. I barnet möts också mäns och kvinnors individuella projekt i ett gemensamt familjeprojekt. Barnet som en del av ett liv tillsammans ger nya möjligheter, men begränsar samtidigt de individuella möjligheterna och skapar frustration och ambivalenser.

Familjen betraktas ofta som en av samhällets byggstenar och som arketyper för den sociala enhet där människan skall fungera som en helhet. Relationerna antas bygga på en utvidgad solidaritet och individens egna intressen och vilja är underordnade de gemensamma intressena i familjen. Men i det senmoderna samhället är relationerna med Giddens (1992) ord "öppna". I likhet med andra samtida teoretiker (Berger, Bauman, Beck) lyfter han fram reflexiviteten, sökandet och de individuella valen som basen för hur nära relationer både formas och upplöses. Han hävdar att detta också präglar hur vi förhåller oss till det "andra könet". Det senmoderna sättet att förhålla sig till sin partner är just genom "*öppna relationer*". Deras karaktär gör att den kulturella förändringen får olika innebörder för könen och därmed också för det samtida föräldraskapet och familjelivet. Både män och kvinnor förutsätts öppet kunna tala om sina innersta känslor. För kvinnor har det varit och är ett naturligt och självklart förhållningssätt. Det är emellertid också ett förhållningssätt som lika självklart varit kopplat till en ideologi där kärlek, äktenskap och barn hänger ihop. Giddens menar emellertid att den ökade individualiseringen och betoningen på kvinnan som egen autonom individ har undergrävt föreställningen om att kärlek med nödvändighet hör samman med äktenskap och barn. Den traditionella ideologin konkurrerar med föreställning om att kvinnan är fri att välja att ingå relationer och vidmakthålla dem på andra premisser än tidigare. Hon måste lära sig att konstruera en reflexiv självuppfattning som samtidigt inkluderar moderskap, kärlekspartner och yrkesliv. För männen innebär förändringen att deras jag och identitet inte längre och lika självklart bara kan relateras till arbete och yrkeskarriär. Män måste reflexivt konstruera sin självuppfattning med betydligt fler

dimensioner än vad som tidigare förväntats av dem. De står inför den inte helt enkla uppgiften att forma en maskulin omsorg parallellt med ett parförhållande baserat på öppna relationer. De öppna relationerna avser förhållandet mellan könen och har avsevärda konsekvenser för barn och familjeliv. I sin yttersta konsekvens ter de sig som en omöjlig grund att bygga en varaktig samlevnad på. Män och kvinnor måste som individer mötas på lika villkor. Det ställer föräldraskapet och familjelivet i en speciell dager, ty män och kvinnor blir mödrar och fäder och de gemensamma barnen måste inordnas i de individuella livsprojekten. De öppna relationerna framstår som prototypen för jämlika relationer samtidigt tycks de paradoxalt nog leda till att människor får svårare att bygga långvariga och stabila relationer och att få det komplicerade vardagslivet att fungera. Det går inte att bygga ett stabilt familjeliv när "*relationer kan avslutas, mer eller mindre viljemässigt, av endera partnern vid varje given tidpunkt*". (Giddens 1992, s. 137)

Kunskap om vardagen och den "levda erfarenheten".

De förändrade familjemönsterna har under flera decennier varit föremål för studier där familjen (som enhet) utgjort själva studieobjektet och fokus riktats mot bl. a. familjens sammansättning, storlek, funktioner och arbetsfördelningen mellan man och kvinna. Konsekvensen har blivit en ensidig fokusering på *förändring, differentiering* och *instabilitet*. Det finns goda skäl att förhålla sig kritiskt till ensidigheten eftersom forskningen då verkar som en förstärkare av redan existerande trender i samhället istället för att förklara dem. Enligt samma linje finns också en inriktning som hävdar att familj, parförhållanden, kön och föräldraskap måste förstås och analyseras som skilda system på grund av variationen i samlevnadsformer och instabiliteten. Resultatet av ovanstående forskningsinriktningar har blivit att det finns få studier som skapar förståelse för människors levda erfarenheter av familjelivet, och som problematiserat framväxten av förändrade föräldra- och könsrelationer inom familjens ram. Trots allt tal om instabilitet och förändring är paradoxalt nog kanske det som präglar familjelivets vardag *varaktighet* och *stabilitet*. Detta får emellertid inte uppfattas så att man bortser från att det sker förändringar. Men enbart fokus på förändring och den analytiska uppdelningen av familjen har inneburit att

individ som *subjekt* kommit bort. Individens egna motiv och handlingar liksom formandet av identiteten har då förblivit okänd.

Inom samtida familjeforskning har emellertid skett en nyorientering vars syfte är att fånga upp, frilägga och förklara människors *levda erfarenheter, läsa av kulturella koder och rutiner med fokus på relationer i interaktiva vardagspraktiker*. Dessa utgångspunkter signalerar både fokus på det välkända, det som upprepas och på hur nya praktiker formas. Betoningen på vardag innebär också att fokus riktas på raden av praktiska uppgifter som skall lösas inom familjens ram. I vardagspraktiken skapas rutiner vilka tillägnas olika innebörder. De betraktas som "*en symboliska ordning av självklarheter*" (Bech-Jørgensen 1994). Det är genom den ordningen som vi förstår tillvaron - den är vår *förståelsehorisont*. Den innehåller normer för och ger innebörder åt vardagslivets rytm, för den sedvanliga växlingen mellan arbete och fritid, arbetsdelning mellan könen, det goda moder- och faderskapet och barnets plats. Den teoretiska innebörden av "den symboliska ordningen av självklarheter" går tillbaka på den fenomenologiska idétraditionen och Schutz uttryck "*the sense of social structure*". Det är detta kulturella lager som vi använder oss av för att identifiera situationen, att vi känner igen en situation som verklig och vet hur vi skall bete oss. Fokus på självklarheter och rutin innebär naturligtvis en stor risk att vi inte bara fastnar i detaljer utan också att vår förståelse blir statisk. Rutin innebär ju bokstavligen "inövad vana att göra på samma sätt", men återigen spelar den ständiga reflexiviteten en viktig roll, ty genom den anpassar vi oss gradvis i mikrosituationer till det rutinartade vardagslivet vilket därmed får en inneboende dynamik och kontinuerlig förändring. Vardagslivet blir därför något av en paradox, ty det innehåller både stabilitet och förändring. Denna paradox får vi leva med ty varken i vetenskapliga sammanhang eller i det verkliga livet är det lätt att få syn på hur våra värderingar gradvis förändras. Det kan vi bara konstatera över tid och i efterhand kan vi se att så har skett. Kanske är vi inte ens helt på det klara över var vi står värdemässigt i olika frågor – inte förrän vi tvingas ta ställning eller handla. Det är i sådana situationer, när den symboliska ordningen av självklarheter bryts, när rutinerna bryter samman, som vi blir varse dess grundläggande värden och premisser som vi tvingas till omförhandlingar och nya

lösningar. Genom vardagslivsperspektivet formas en empiri som både omfattar enkla rutiner och situationer när dessa bryts. Det repetitiva skapar trygghet, förutsägbarhet och "normalitet" medan brotten öppnar möjligheter men också oro och osäkerhet. Brotten gör att vi får syn på det ovanliga i tillvaron i kontrast till rutinen, samtidigt som den triviala vardagen får sin symboliska innebörd. Forskningsresultaten framstår också som en form av verklighetsbeskrivningar som går att känna igen och relatera till individuella planer och handlingar.

Den brittiske familjeforskaren David Morgan (1996) konkretiserar den nya inriktningen genom att föra fram idén om "*family practices*" som ett eget forskningsområde. Morgans huvudargument för att tala om *family practices* är att det "inkluderar flödet mellan den som observerar och den som observeras". (Morgan, 1996, s. 189) Det är alltså något som pågår dagligen till skillnad från ett ting eller ett objekt. Genom detta till synes enkla grepp kan vi förstå hur familjemedlemmarna skapar sin egen familjen genom sina vardagshandlingar, samtidigt som de inom familjens ram formar nya föräldra- och könsidentiteter. Familj och kön blir praktiker som kan förstås, beskrivas och analyseras genom mänskligt handlande och den mening vi tillmäter dessa.

Familjen som meningsskapande kontext och vardagspraktik.

I det följande illustreras hur unga föräldrar genom vardagens praktiska problemlösning formar sitt familjeliv, den innebörd de ger det, sitt föräldraskap och sig själva som män och kvinnor. Resonemangen bygger på en studie över hur föräldrar/er till 32 spädbarn, alla med ett eller flera syskon, i intervjuer (par och enskilt) enkäter, dagböcker samt konstruktion av idealtypiskt kön, berättar och beskriver sitt föräldraskap och familjeliv (Bäck-Wiklund & Bergsten, 1997)¹. Materialinsamlingen sträcker sig över två och ett halvt år bl. a. med upprepade intervjuer. Vid första intervjutillfället när spädbarnet var sex månader var samtliga mödrar föräldralediga. Utgångspunkten i analysen är hur män och kvinnor talar om familjen och familjelivet, om sig själva som könsvarer, fäder och mödrar och

¹ Redogörelsen för "Det moderna föräldraskapet" bygger på boken med samma namn i kombination med ytterligare bearbetningar och analyser..

familjemedlemmar i den *vardagspraktik* som konstituerar familjelivet. Familjelivet är således den övergripande meningsskapande kontexten och småbarnsföräldrarna berättar själva, vid olika livsomständigheter, *om sina levda erfarenheter*, d.v.s. sina upplevelser av familjelivet.

Ett central begrepp i studien är *livsplan* Berger et al (1974) vilket fångar viktiga drag i hur moderniteten tränger in i familjen, meningsskapandet och förhållandet till tid och framtid:

”Livsplanen är totaliteten av alla strategiska tidslinjer, helheten och den integrerade meningen. I det moderna samhället är skapandet av livsplanen ett värde i sig. Dess frånvaro ger oftast anledning till eftertanke. Familjen utgör livsplanens workshop (egen kursivering). En stor del av familjemedlemmarnas samtal är relaterade till livsplanen som därmed ständigt omformas”. (Berger et al 1974 s.72)

En av de öppna frågorna gällde planerna för framtiden. Båda könen svarar samstämmigt att familjen, med särskilt fokus på *barnen*, är det viktigaste i deras *individuella projekt*. Familjen med barnen som symbol formar *det gemensamma projektet*. Det är det allt överskuggande, i övrigt är framtiden förknippad med mycket få drömmar eller planer. Framtiden är en förhoppning, som är mer eller mindre frikopplad från det som sker i nuet. Nuet är det enda verkliga. Inte oväntat följer ansvars – och arbetsdelning traditionella mönster. Men ingen av de intervjuade tycktes ha någon långsiktig målrelaterad strategi eller någon klar uppfattning om hur handlingarna i nuet leder till förverkligandet av livsplanerna. Däremot framträder de kortsiktiga strategierna, när män och kvinnor berättar vad de faktiskt gör och hur de lägger upp arbetet och då framstår familjelivet som en "apparat", som kräver effektivitet och tidsplanering. Dagböckerna visar en strikt planerad och starkt rutiniserad vardag för de hemmavarande mödrarna. Dagarna är schemalagda. Med olika rutinaktiviteter kopplade till barnens och de vuxnas behov fylls dagarna, med korta avbrott för "fria aktiviteter". Samma familjemedlemmars behov ligger bakom de rutiner som männen bygger upp, även om dessa rutiner ofta berör familjemedlemmarna indirekt. Man och kvinna skapar inom familjens ram skilda rutiner som syftar till att fullfölja det åtagande

som barnen och familjen utgör. För båda könen ger rutinerna en artskild stomme, som gör livet överskådligt och kontrollerbart, och som samtidigt och otvetydigt är familjelivet och livsmeningen. Rutineringen styckar emellertid också upp familjelivet i korta pass vart och ett med sitt förutbestämda innehåll. Den icke-rutiniserade tiden blir kort och tillbringas "i väntan på" nästa rutinpass. Den icke-rutiniserade tiden ockuperas därmed, vilket förstärker den känsla av tidsbrist som både männen och kvinnorna uttrycker, oberoende av om de lönearbetar eller har föräldraledigt. Samtliga säger att det som de mest av allt skulle behöva är mera tid.

Berättelsen om männens och kvinnornas livsplaner avsåg bl. a. tt handla om framtiden. Trots det så innehöll de få planer och drömmar. I den mån framtiden berörs så är det som en dröm om en resa eller tid på tu man hand med partnern. *Att vårda kärleksrelationen ligger utanför de normala rutinerna - det lyfts ut och placeras i en annan kontext!* När männen och kvinnorna berättar om hur de i handling formar vardagen tycks de i leva i nuet. Familjelivet är rationellt, planerat och ständigt präglad av tidsbrist. Med ett gemensamt mål i sikte utformar män och kvinnor sina könsspecifika projekt. Tillvaron i en småbarnsfamilj utmärks av en mångfald rutiner och omsorgen om små barn och skapar en cyklisk livsrytm utifrån kända behov. Vardagen i den senmoderna småbarnsfamiljen präglas därför av kortsiktiga strategier. Nuet är det påtagliga och framtiden är skjuten på framtiden. Det tycks paradoxalt nog som om orienteringen mot nuet inte innebär det vi i dagligt tal menar med att leva i nuet - att utnyttja de tillfällen som ges och att få ut det mesta av tillvaron. Istället är det mesta välkänt, rutinartat och förutsägbart. *Framtiden ockuperar nuet.* Genom de skilda rutiner som föräldrarna skapar utifrån sina föreställningar om sitt ansvar uppstår en känsla av tidsbrist men också en känsla av bristande familjegemenskap.

I sättet att tala om familjeprojektet är det gemensamt och könsneutralt. Likheterna förbyts i *skillnader* och det gemensamma projektet blir individuellt, när männen och kvinnorna berättar om sina handlingar, d.v.s. *säger vad de gör* för att förverkliga familjeprojektet. Kvinnorna säger sig ta ansvar för den direkta

omsorgen och männen säger att de tar ansvar för familjens ekonomi, bostad och övriga ägodelar, deras omsorg om familjen blir indirekt. Man och kvinna bygger upp olika, men kompletterande aktivitetsrutiner, som gör att det "löpande" fungerar. *I sättet att tala om de aktiviteter som utgör familjelivet är familjeprojektet individuellt och könsspecifikt.*

Familjemedlemmarna skapar sin familj genom könsspecifika ofta parallella rutiner, vilka från situation till situation kan ha gemensam respektive individuell betydelse, genom konkreta vardagliga handlingar formas familj och kön.

Kultur och subjektivitet

I studien ombads mödrarna och fäderna att konstruera (genom val av 40 olika karaktäristika) eget och motsatt könsideal, sig själva samt en karaktäristik av partnern. Resultaten visar ett mansideal som är mer traditionellt än vad kvinnornas är. Männens ideal står för kunskap, principer och beskydd i första hand. Det är egenskaper lämpat för livet i världen och för familjens beskydd. Kvinnans mansideal är i första hand inriktat på egenskaper riktade mot intimsfären, relationer och behov. I det kvinnliga könsidealet så framstår även här männens kvinnoideal som mer traditionellt än det som kvinnorna själva konstruerar. Män och kvinnor förhåller sig uppenbarligen olika till den officiella jämställdhetsdiskursen om könens lika och delade ansvar för försörjning och familj.

I både män och kvinnors könskonstruktioner finns ett glapp mellan de av kulturen föreskrivna idealen och den subjektivt upplevda identiteten. Framförallt i kvinnornas konstruktioner finns en motsättning inbyggt i idealet som samtidigt rymmer relationism, individuella hänsynstaganden parat med opersonlig rättvisa och kompetens. På motsvarande sätt framträder en motsättning mellan olika normsystem där de traditionellt moderliga, uppoffrande och självutplånande kvinnoidealerna paras med den moderna jämställdhetens och yrkeslivets autonoma kvinnoideal.

I det senmoderna samhället är hållningen till den egna kroppen och dess formbarhet en aspekt av identiteten och ett möjligt individuellt

projekt. Kroppen blir på en och samma gång ett objekt för eget skapande och andras åtrå. (Johansson, T. 1997, Nielsen, K.N & Rudberg, M. 1993). Bland de 40 egenskaper som fanns att välja mellan refererade många till kropp, yttre egenskaper och attraktion. Endast i några få fall kom dessa egenskaper att väljas. Mödrar och fäder som attraktiva könsvarelser anses kanske ytligt? Eller är det kanske så att en vacker man eller kvinna blir alltför provocerade, eftersom att de förutom att de är tilldragande också symboliserar autonomi och självständighet? Resultaten antyder att moder- och faderskap tillhör en kontext medan manligt och kvinnligt tillhör en annan. För mödrar och fäder är vardagens rutiner bindande och ofta könsspecifika inom den gemensamma familjekontexten samtidigt som längtan efter att förenas med den andra partnern förläggs utanför familjen – ofta symboliserat av en resa på tu man hand. Martinsson (1997) visar i en studie av moderna parförhållanden, att trots att män och kvinnor lever tillsammans längtar de efter närhet. Receptet är att resa bort tillsammans när allt "blivit alltför vardagligt". Samtidigt blir resan som symbol för närhet och intimitet en påminnelse om den åtskillnad som vardagens rutiner bidragit till att skapa makarna emellan.

Våra traditionella könsrollsstereotyper blir bekräftade samtidigt som de faller sönder beroende på om vi betraktar det ur kulturens eller subjektets perspektiv. Män konstruerar ett förhållandevis traditionellt könsideal och på den kulturella nivån finns också en viss stabilitet i föreställningarna om manlighet. Männens självuppfattning har däremot förändrats och här skymtar omsorgsmannen. Såväl ideal som självuppfattning är emellertid språkliga konstruktioner som stämmer dåligt överens med den vardagspraktik som männen säger sig vara delaktiga i inom familjens ram. En parallell analys av kvinnornas konstruktioner visar däremot ett förhållandevis modernt könsideal som också antyder en förändrad kulturell bild av den moderna kvinnan. Kvinnans självuppfattning däremot ser fortfarande förhållandevis traditionell och omsorgsinriktad ut.

Både mäns och kvinnors könsideal och självuppfattning skiljer sig åt. Det ser också ut som om männens vardagspraktik stämmer dåligt överens med deras självuppfattning. Detta förhållande tycks inte gälla

för kvinnorna i samma utsträckning. Deras självuppfattning stämmer också ganska väl med deras vardagspraktik i familjen. I det senmoderna samhället har förändring och stabilitet olika innebörd för män och kvinnor.

Reflexivt moderskap.

I studien finns också en specialanalys av *moderskapet*. Vid två intervjutillfällen med ett och ett halvt års mellanrum ombads mödrarna att svara på frågor som avser att mäta *känsla av sammanhang*. (Antonoysky 1991) Beroende på förhållandet mellan individens upplevelse av dessa tre komponenter så framstår mödrarna som *säkra, ambivalenta eller resignerade*. De säkra mödrarna har god uppfattning om tillvaron, bra hanterbarhet och upplever tillvaron som meningsfull. De resignerade upplever inget av dessa förhållanden. De ambivalenta mödrarna upplever motsättningar mellan någon av de tre komponenterna.

Frågan är vad kvinnornas uppfattning om sig själva som mödrar och yrkeskvinnor betyder för förändring respektive stabilitet i känslan av sammanhang? För att svara på den frågan analyseras kvinnornas egna utsagor om sig själva som mödrar och som yrkeskvinnor. När kvinnorna ger sin syn på sig själva som mödrar går det dåliga samvetet och den ständiga reflexionen som en röd tråd genom deras berättelser, men trots allt klassificeras hälften av dem som säkra i sin modersroll. Den andra hälften är de osäkra mödrarna. De ger otaliga exempel på situationer där de tvekat på sin egen kompetens och där de har sökt experthjälp eller har planer på att göra det.

På samma sätt studeras mödrarnas säkerhet respektive osäkerhet i yrkesrollen. Även i detta avseende finns två ungefär lika stora grupper, säkra och osäkra. Som säkra betecknas de som har och har haft en klar inriktning i sin yrkeskarriär, som inte diskuterar och ifrågasätter den och som har ett arbete som de inte planerar att byta. En säker yrkesroll behöver inte betyda att man prioriterar lönearbetet. Osäkra yrkesroller inbegriper yrkesbanor, som inte bygger på egna val och som innehåller många förändringar och tankar om förändringar. Det kan också noteras att säkerhet eller osäkerhet i yrkesrollen i denna studie inte har ett givet samband med utbildning. Tvärtom kan det

ibland verka som om utbildning blir ett medel med vars hjälp osäkerheten eller viljan att förändra manifesteras.

När därefter säkerhet, ambivalens och resignation sammanförs med säkerhet respektive osäkerhet i modersroll och yrkesroll framkommer ett samband . De säkra mödrarna har i stor utsträckning också en säker modersroll och en säker yrkesroll. De ambivalenta mödrarna har en osäker modersroll eller yrkesroll. De resignerade mödrarna har paradoxalt nog många likheter med de säkra mödrarna. *Förklaringen visar sig ligga i om kvinnorna upplever att de har självständighet och autonomi i förhållande till sin partner.* Såväl de säkra som ambivalenta mödrarna lever ett traditionellt familjeliv med därtill hörande uppdelning av hushållsbestyren. De säkra mödrarna lever i ett parförhållande där de upplever sig ha autonomi och där makarna gemensamt givit jämställdheten sin egen innebörd så att man trots olikheter tillmäter varandra "lika värde". De har definierat om den offentliga diskursen men utifrån gemensamma uppfattningar om ömsesidighet och respekt. Kvinnorna upplever att de är respekterade av sin partner både i sin modersroll och i sin yrkesroll. Även om de har huvudansvaret för hemmet så är de säkra mödrarna övertygade om att deras partner övertar ansvaret när det behövs. De resignerade mödrarna har samma ansvar som de säkra mödrarna. De upplever sig själva ofta som dominanta, dock utan att uppnå någon autonomi och respekt för egen del. Inte heller finns en ömsesidighet med partnern och en förståelse av att man tillmäter varandra "lika värde" i parförhållandet. I realiteten upplever sig dessa kvinnor som exploaterade, de är missnöjda men har inte hittat ett sätt att förändra sin situation. Inte heller de ambivalenta mödrarna lever i förhållanden som utmärks av "lika värde" och trots ständiga försök lyckas de inte åstadkomma någon förändring och skapa autonomi för egen del. Deras tillvaro präglas av osäkerhet i såväl modersroll som yrkesroll.

Välfärd och identitet

Hur kan analysen av det senmoderna familjelivet hjälpa oss att förstå de trender som skisserades inledningsvis? För att närma sig svaret på frågan återförs diskussionen till föreställningen om den institutionella individualismen i vars förutsättningar såväl välfärdstaten som marknaden inkluderas. Sverige delar många trender med andra

västländer, men *vi har också drag som i stor utsträckning tycks vara nationella*. Sverige hade till skillnad från andra västländer höga födelsetal (Island undantaget) under första hälften av 1990-talet. Nu är vi tillbaka till 30-talets låga nivåer då det rådde "kris i befolkningsfrågan". I svensk socialpolitisk debatt har befolkningsfrågor och födelsetalens storlek haft stor plats alltsedan 30-talet. Dessa frågor tycks fungera som indikatorer på "läget i landet". Nya studier tyder också på att förändringar i födelsetal både sker oftare och mer omfattande i Sverige än i andra länder och att de har ett samband med levnadsvillkor och ekonomi (Se t ex Söderström 1999, Hoem 1999). En minskning från 2,1 barn per kvinna under hennes fertila ålder till 1,6 under några få år är onekligen en dramatisk förändring. Dagens förstagångsmödrar blir också äldre och närmar sig raskt 30 år. Dagens rekordlåga födelsetal har också väckt stort medialt intresse. I såväl dags- som veckopress kan man läsa om unga människor som väljer singelliv framför familj och föräldraskap. I t ex Aftonbladet den 25 juli 2000 kunde man läsa om 25 åriga Johann som enligt rubrikmakaren inte vill skaffa barn av "egoistiska" skäl. Men lyssnar man lite närmare på vad Johanna säger så tycks den svenska familjepolitikens satsningar på kvinnors autonomi och lönearbete vara förklaringen tillsammans med omtanke om det ofödda barnet.

"För inte så länge sedan låg en kvinnas värde i att vara en god hustru som kunde föda och uppfostra barn. Så är det inte längre". ... (visst vill Johanna ha barn men det är mycket som skall stämma först).. Jag ställer stora krav både på min inre mognad och på min yttre sociala situation.. Jag strävar efter att få ett arbete där jag kan utvecklas både psykiskt och intellektuellt. ... (barn och äktenskap är också ett risktagande).. och blotta tanken på att bli ensamstående mamma ger mig ångest. .. och vårt kroppsfixerade samhälle. Jag måste erkänna att jag är lite rädd för det som händer med kroppen när man får barn. Slappa bukmuskler, celluliter, rynkor ...nej det låter inte så kul."

Resonemanget ovan har egentligen inget att göra med egoism utan är snarare ett uttryck för den *'institutionella individualism'* d v s ett

medvetet reflekterande över välfärdsstatens villkor med utbildning och jobb som förutsättningar för den individuella välfärden. Givet dessa förutsättningar är –”*Först utbildning, jobb och sen barn!*” – ett rationellt beslut. Det är också vad aktuella studier över de svenska födelsetalen visar. Det är kvinnor under 30 år som minskat sitt barnafödandet i störst utsträckning under senare år. För dem har förändringarna varit större än för de äldre kvinnorna. Under en serie av år har kvinnor efterhand kommit att få barn senare i livet. I början på 1990-talet tog trenden fart igen, och främst gällde det de yngre kvinnorna. Under 90-talets ekonomiska kris var det också de som drabbades hårdast av sysselsättningsminskning, arbetslöshet, tillfälliga jobb och projektanställningar. Fruktsamheten följer ekonomin; fler blir mödrar under goda tider och högre inkomst ger högre fruktsamhet.

Analysen av det ”Reflexiva moderskapet” , dvs de som redan är mödrar, visar liksom analysen av om och när kvinnor väljer att föda tydliga genomslag av den svenska välfärdspolitikerna och familjepolitikens hörnstenar; kvinnan som autonom individ med möjlighet att både ha familj och jobb och ekonomisk och social jämställdhet mellan män och kvinnor. Det är samma principer som avgör om moderskapet formas till att vara säkert, ambivalent eller ett resignerat. Av svaren i den refererade studien framgår att idealet, att leva som jämställd, dubbelarbetande ”god mor” nog gäller för de flesta, men är svart att uppnå . I den svenska kvinnomaktutredningen uppger omkring 30 procent av paren att de lever i ett jämställt förhållande (SOU 1998:6). Om det även inbegriper upplevelsen av att vara en god mor vet vi inte.

Det finns en tendens i studien av det moderna föräldraskapet (Bäck-Wiklund & Bergsten) att det ambivalenta moderskapet är det vanligast förekommande. Ett säkert moderskap i den betydelse det givits här är kanske ett passerat stadium, men något vi gärna vill se både som det naturliga och ”normala”? Men kanske är det ambivalenta moderskapet ett uttryck för pendlingen mellan ”det goda moderskapet, ett modernt kvinnoideal och vardagens realiteter. Hanne Haavind (1974) har i en framställning av ”den goda modern” en mening som föranledde många kommentarer från föräldrarna i ovan nämnda studie, och

återigen blir könsskillnaderna tydliga. Få uppfattade det rimligt och ens möjligt att i realiteten motsvara kravet att: *”Föräldrars förmåga att ge är gränslös och alla barnens behov skall kunna tillfredsställas genom dem.”* (Haavind 1974, s.36) Både män och kvinnor gör en skillnad mellan ”verkliga behov” och behov (jfr wants and needs), men kvinnorna prioriterar tveklöst barnens ”verkliga behov” före sina egna, medan männen ifrågasätter en sådan prioritering. Det är lätt att förstå att de uppstår ett glapp mellan olika ideal och realiteter, något som också visade sig i hur kvinnorna i studien konstruerade sin egen självbild och sitt ideal. Resultaten avslöjar inneboende motsättningar genom; ett glapp mellan mödrarnas vardagspraktik och det moderna kvinnoidealet, som samtidigt innehöll både prioritering av relationer, individuella hänsynstagande i kombination med opersonlig rättvisa och kompetens .

Ett liv med inbyggda motsättningar är en realitet för många mödrar och troliga delförklaringar till det ambivalenta moderskapet. Ojämlika könsrelationer och vardagsrutiner med öppna förhandlingar i kombination med en osäker arbetsmarknad tycktes snarare tillhöra den ”normala ” vardagen för stora grupper. Ambivalensen och reflexionen var ju också ett av det senmoderna samhällets vanligaste drag, och i stället för säkerhet krävs förmåga att hantera osäkerheter, riskhantering och en reflexiv syn på hur det senmoderna föräldraskapet konstitueras.

Om de förändringar vi nu bevittnar bara är korta avbrott i den västländernas moderniseringsprocess eller om de är början på en omvandling där många traditionella värden och etablerade teoretiska förklaringar inte längre är tillämpbara – återstår att se. Men det tycks otvetydigt som att människors sätt att tänka om sig själva kräver ständiga revideringar och att motsättningar, tvetydigheter och frustrationer hör till vardagen. Det kanske är väl trivialt att påpeka att människors identitet tar sitt byggmaterial från historia, geografi, biologi, produktions- och reproduktions institutioner, kollektivt minne , personliga fantasier, maktapparater och religiösa uppenbarelser. Men insatt i sitt sammanhang ger det en konkret innebörd åt vad ett halvt sekels samhällsförändring inneburit för samtida kulturella uttryck, familjeformer och identiteter. Vardagens rutiner formar familj och

kön. Analyserna ovan visar att i kvinnors reflexioner både över sitt moderskapet, tanken på att bli mor och i konstruktionen av idealkvinnan skymtar en ny reflexiv kvinnoidentitet.

Referenser

- Antonovsky, A.(1991) *Hälsans mysterium* Stockholm: Natur och kultur.
- Bech-Jørgensen, B. (1994) *Når hver dag bliver hverdag*. Köpenhamn: Akademisk forlag.
- Beck , U. (1996) *Att uppfinna det politiska*. Göteborg: Dadailos.
- Beck, U. (1998) ”The cosmopolitan manifesto”, in *New Statesman*, 20.
- Berger, P. Et. al. (1974) *The Homeless Mind. Modernization and Consiousness*. New York: Vintage Books Edition.
- Bäck-Wiklund, M. & Bergsten, B. (1997) *Det moderna föräldraskapet. En studie av familj och kön i förändring*. Stockholm: Natur och kultur.
- Giddens, A. (1992) *The Transformation of Intimacy. Love & Eroticism in Modern Societies*. Cambridge: Polity Press.
- Haavind, . (1974) ”Myten om den goda modern” i Berg Slanges, J. et al (red) *Myten om den Goda modern*. Stockholm: Aldus.
- Hoem, B.(1999) *Utan jobb – inga barn? Fruksamhetsutvecklingen under 1990-talet*. SOU 2000: 37.
- Johansson, T. *Den skulpturerade kroppen*. Stockholm: Carlssons förlag.
- Martinsson, L. (1997) *Gemensamma liv, om kön, kärlek och längtan*. Stockholm: Carlssons förlag.
- Morgan, D., (1996) *Family Connections. An Introduction to Family Studies*. Cambridge: Polity Press.
- Nielsen, K. N. & Rudberg, M. (1993) ”Gender body and beauty i adolescence – Three – Psychological Portraits”. *Young* 2: 32-47.
- Sellerfors, H. & Nilsson, Å. (1993) *Familjebildning och familjesplittring*.
- SCB (1999:3) *Barn och deras familjer 1998*. Stockholm: Statistiska Centralbyrån.
- SCB 99:254. Pressmeddelande.
- Schultz Jørgensen, P. (1999) *Familjeliv börnefamiljen i Dencik , L. & Schultz Jørgensen, P. (Red) Börn och familie i det postmoderne samfund*. Köpenhamn: Hans Reitzels forlag.
- SOU 1998:6, *Ty makten är din ...Myten om det rationella arbetslivet och det jämställda Sverige. Betänkande från Kvinnomaktutredningen*.

Söderström, L. et.al. (1999) Från dagis till servicehus. Valfärdspolitik i livets olika skeden. Stockholm. SNS Förlag.

Upp till 18. Barnombudsmannen: SCB 1998.

Margareta Bäck-Wiklund. Professor vid Institutionen för socialt arbete, Göteborgs Universitet. Har forskat i familj, föräldraskap och vardagsliv. Har publicerat arbeten om modernt föräldraskap. Leder forskningsprogrammet: "Parenting and Childhood in Modern Family Cultures".

Publications in FREIA's paper series:

1. Karin Widerberg: Udfordringer til kvinneforskningen i 1990'erne - foredrag på Center for Kvinneforskning i Aalborg 10.5.90, 1992.
2. Feminist Research. Aalborg University. Report 1976-1991, 1992.
3. Ann-Dorte Christensen: Kvinder i den nye fredsbevægelse i Danmark - mellem køkkenruller, resolutioner og teltpæle, 1992.
4. Ulla Koch: Uformel økonomi og social arbejdsdeling - en fortælling om tværfaglighed og det umuliges kunst, 1992.
5. Marianne Rostgaard: Kvindearbejde og kønsarbejdsdeling i tekstilindustrien i Danmark ca. 1830 - 1915, 1992.
6. Inger Agger: Køn og krænkelse - om politisk vold mod kvinder, 1992.
7. Margrethe Holm Andersen: Heks, hore eller heltinde? - et case-studie om tanzanianske kvinders politiske deltagelse og kønsideologier i forandring, 1993.
8. Ulla Koch: A Feminist Political Economics of Integration in the European Community - an outline, 1993.
9. Susanne Thorbek: Urbanization, Slum Culture, Gender Struggle and Women's Identity, 1993.
10. Susanne Thorbek: Køn og Urbanisering, 1994.
11. Poul Knopp Damkjær: Kvinder & rektorstillinger - et indlæg i ligestillingsdebatten, 1994.
12. Birte Siim: Det kønnede demokrati - kvinders medborgerskab i de skandinaviske velfærdsstater, 1994.
13. Anna-Birte Ravn: Kønsarbejdsdeling - diskurs og magt, 1994.
14. Bente Rosenbeck: Med kønnet tilbage til den politiske historie, 1994.
15. Jytte Bang og Susanne Stubgaard: Piger og fysik i gymnasiet, 1994.
16. Harriet Bjerrum Nielsen og Monica Rudberg: Jenter og gutter i forandring, 1994.
17. Jane Lewis: Gender, Family and the Study of Welfare 'Regimes', 1995

18. Iris Rittenhofer: A Roll in the Hay with the Director: The Manager in a Genderhistorical Perspective, 1995.
19. Ruth Emerek: On the Subject of Measuring Women's (and Men's) Participation in the Labour Market, 1995.
20. Maren Bak: Family Research and Theory in Denmark: A Literature Review, 1995.
21. Ann-Dorte Christensen & Birte Siim: Gender, Citizenship and Political Mobilization, 1995.
22. Hanne Marlene Dahl: Contemporary Theories of Patriarchy - Like a Bird without Wings? Power, Signification and Gender in the Reproduction of Patriarchy, 1995.
23. Lene Klitrose: Moving far beyond the Separated Fields of Patriarchal Scholarship: the Qualitative Leap of Philosophical Daring, 1995.
24. Ulla Koch: Omsorgsbegrebet i lyset af international økonomisk integration - begrebs- og metodediskussion, 1995.
25. Karen Sjørup: Patriarkatet og det kvindelige subjekt, 1995.
26. Susanne Thorbek: Women's Participation in Slum Organizations - Does it Make a Difference? 1995.
27. Mette Groes: Kvinder laver daghøjskoler for kvinder, 1995.
28. Signe Arnfred: Conceptualizing Gender, 1995
29. Durre Ahmed: Essence and Diversity in Gender Research, 1995
30. Ann Schlyter: Women's Responses to Political Changes in Southern Africa - Common Grounds and differences, 1995.
31. Diana Mulinari: Thinking about Feminism, 1995.
32. Susanne Thorbek: Global Context - Local Concepts, 1995.
33. Sylvia Walby: Key Concepts in Feminist Theory, 1996.
34. Yvonne Hirdman: Key Concepts in Feminist Theory – Analysing Gender and Welfare, 1996

35. Anna Alten: The Incompatibility of Entrepreneurship and Femininity: A Dilemma for Women, 1996
36. Jane Lewis: Equality, Difference and Gender in Twentieth Century Welfare States, 1996
37. Eileen Drew: Key Concepts Employed to Understand Gender in Relation to the Labour Market, 1996
38. Ilona Ostner: Individualization, Breadwinner Norms, and Family Obligations. Gender Sensitive Concepts in Comparative Welfare, 1996
39. Feminist Research. Aalborg University. Report 1996-1999, 1997
40. Ruth Lister: Engendering Citizenship, Work and Care, 1997
41. Ruth Lister: Citizen or Stakeholder. Policies to combat social exclusion and promote social justice in the UK, 1997
42. Anne Showstack Sassoon: Beyond Pessimism of the Intelligence: Agendas for Social Justice and Change, 1997
43. Lilja Mósedóttir: Breaking the Boundaries: Women's Encounter with the State in Sweden, Germany and the United States, 1997 Labour Market, 1996.
44. Ruth Emerek, Jeanette E. Dahl og Vibeke Jakobsen: Migrant Women on the Danish Labour Market
45. Birte Siim: Dilemmas of Citizenship in Denmark – Lone Mothers between Work and Care
46. Iris Rittenhofer: Historicizing the “Glass Ceiling”. The engendering of difference in German and Danish media presentations of leadership debates 1960 – 1989
47. Chiara Bertone: Familiens rolle i og kvinders krav til de sydeuropæiske velfærdsstater: et studie om Italien.
48. Margareta Bäck-Wiklund: Senmodernt familjeliv och föräldreskap – om traditionella roller oc nya identiteter.

FREIA - the Feminist Research Centre in Aalborg is an interdisciplinary organization of feminist researchers at Aalborg University. Focus of the centre lies within the social sciences, especially the fields of anthropology, history, sociology/-social science, political science, economics and development studies. The present research programme "Gender relations - power, identity and social change" forms the framework of a number of individual and collective projects. FREIA is part of the Department of Development and Planning at Aalborg University.